

***Etnologiczne i antropologiczne
obrazy świata – konteksty
i interpretacje***

***Etnologiczne i antropologiczne
obrazy świata – konteksty i
interpretacje.***

***Prace ofiarowane Profesorowi
Zygmuntowi Kłodnickiemu w 70.
rocznicę urodzin***

Pod red. Haliny Rusek i Agnieszki Pieńczak

Cieszyn-Katowice 2011

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Recenzent:
Teresa Smolińska

Projekt okładki:
Agnieszka Pieńczak

Redakcja techniczna:
Leszek Wierzbicki

Publikacja sfinansowana
przez Uniwersytet Śląski w Katowicach

Copyright by Uniwersytet Śląski w Katowicach

ISBN 978-83-60431-62-7

Wydawca:
Offsetdruk i media sp. z o.o.
43-400 Cieszyn, ul. Frysztacka 48

Druk i oprawa:
Offsetdruk i media sp. z o.o.
43-400 Cieszyn, ul. Frysztacka 48

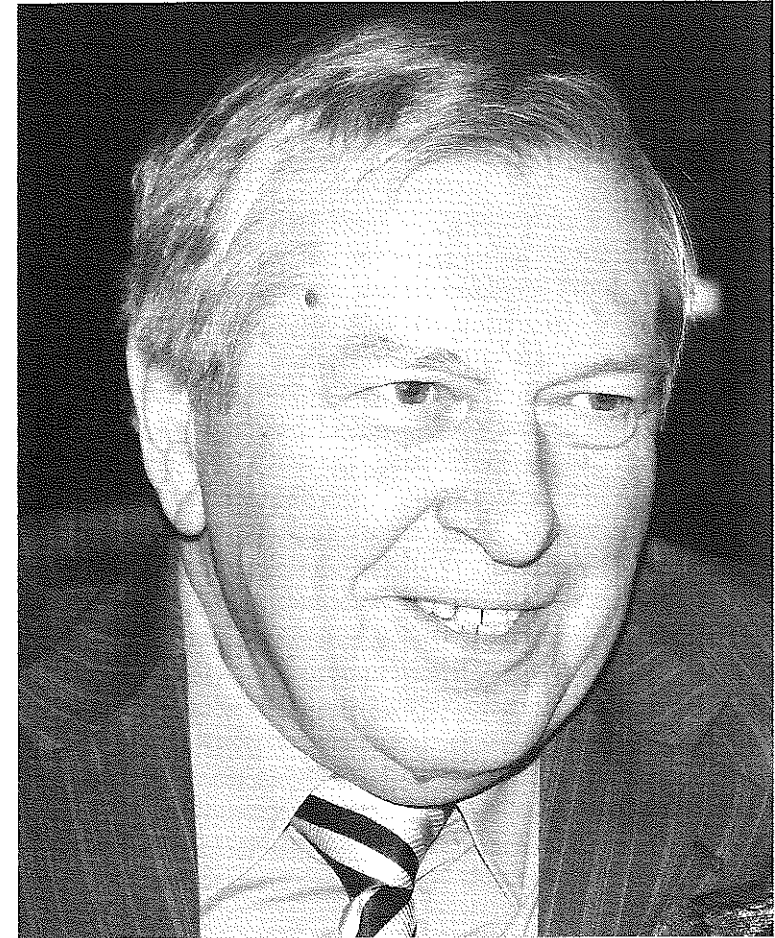
Tabula Gratulatoria

Jerzy Adamczewski, Kalisz
Jan Adamowski, Lublin
Paulina Adamska-Malesza, Cieszyn
Joanna Angiel, Warszawa
Paweł Banaś, Wrocław
Ewa Baniowska-Kopacz, Kraków
Władysław Baranowski, Łódź
Barbara Bazieliuch, Katowice
Stefan Bednarek, Wrocław
Zuzana Beňušková, Nitra / Słowacja
Mojmír Benža, Bratislava / Słowacja
Grzegorz Błahut, Bielsko-Biała
Marek Bojarski, Wrocław
Jan Botik, Nitra / Słowacja
Marta Botíková, Bratislava / Słowacja
Krzysztof Braun, Warszawa
Anna Weronika Brzezińska, Poznań
Anna Brzozowska-Krajka, Lublin
Michał Buchowski, Poznań
Józef Budniak, Cieszyn
Wojciech Burszta, Poznań
Agnieszka Chwieduk, Poznań
Józef Ciągwa, Katowice
Jaroslav Čukan, Nitra / Słowacja
Jerzy Czajkowski, Sanok
Kinga Czerwińska, Cieszyn
Roman Czmelyk, Lwów / Ukraina
Alfred Czogała, Kuźnia Raciborska
Edyta Diakowska, Cieszyn
Artur Dobrucki, Jarosław
Anna Drożdż, Cieszyn
Jarosław Dumanowski, Toruń
Barbara Falińska, Warszawa
Lubica Faľanová, Bratislava / Słowacja
Věra Frolcová, Brno / Czechy
Anna Gajdzica, Cieszyn
Zenon Gajdzica, Ustroń
Gabriela Gańczarczyk, Praha / Czechy
Bernard Garaj, Nitra / Słowacja
Magdalena Gawor, Cieszyn

Marian Grzegorz Gerlich, Cieszyn
 Krzysztof Gładkowski, Olsztyn
 Ewa Gołębiowska, Cieszyn
 Barbara Grabowska, Cieszyn
 Jacek Grzywa, Jawiszowice
 Janina Hajduk-Nijakowska, Opole
 Jadwiga Hanc, Cieszyn
 Mirosław Hanc, Cieszyn
 Hana Hlôšková, Bratislava / Słowacja
 Jeremiasz Apolloniusz Hytz, Podhajce
 Adam Idziak, Sosnowiec
 Sylwia Jakubiec, Cieszyn
 Józef Jarosz, Cieszyn
 Teresa Jarosz, Cieszyn
 Zbigniew Jasiewicz, Poznań
 Jan Kajfosz, Ostrava / Czechy
 Ewa Karpińska, Łódź
 Bronislava Kasáčová, Banská Bystrica / Słowacja
 Andrzej Kasperek, Cieszyn
 Anna Kiciak, Torrevieja / Hiszpania
 Piotr Kijewski, Wrocław
 Gabriela Kiliánová, Bratislava / Słowacja
 Marek Kłodnicki, Wrocław-Słubice
 Eugeniusz Kłosek, Wrocław
 Danuta Kocurek, Cieszyn
 Barbara Kołodziejska, Zielona Góra
 Maria Konieczna, Wrocław
 Bronisława Kopczyńska-Jaworska, Łódź
 Przemysław Kopp, Sucha Beskidzka
 Katarzyna Kość-Ryżko, Warszawa
 Irena Kotowicz-Borowy, Warszawa
 Beata Koziół, Jastrzębie Zdrój
 Eduard Krekovič, Bratislava / Słowacja
 Eva Krekovičová, Bratislava / Słowacja
 Waldemar Kuligowski, Czarnków
 Zdzisław Kupisiński, Lublin
 Maciej Kurcz, Cieszyn
 Jiří Langer, Rožnov pod Radhoštěm / Czechy
 Teresa Lasowa, Wdzydze Kiszewskie
 Urszula Lehr, Kraków
 Urszula Lewicka-Rajewska, Kraków
 Stanisław Lorenc, Poznań

Petr Lozoviuk, Dresden / Niemcy
 Daniel Luther, Bratislava / Słowacja
 Łukasz Łuczaj, Pietrusza Wola
 Katarzyna Marcol, Cieszyn
 Katia Michajłowa, Sofia / Bułgaria
 Małgorzata Michalska, Wrocław
 Magdalena Miksiewicz, Sosnowiec
 Urszula Morszczyńska, Cieszyn
 Wojciech Morszczyński, Cieszyn
 Lech Mróz, Warszawa
 Andrzej Murzyn, Cieszyn
 Iwona Nowakowska-Kempna, Bielsko-Biała
 Grzegorz Odoj, Cieszyn
 Ewa Ogrodzka-Mazur, Ustroń
 Stepan Pavlúk, Lwów / Ukraina
 Grzegorz Pełczyński, Poznań
 Danuta Penkała-Gawęcka, Poznań
 Agnieszka Pieńczak, Cieszyn
 Halina Pieńczak, Kęty
 Julian Pieńczak, Kęty
 Marcin Piotrowski, Łódź
 Gregor Ploch, Ratingen / Niemcy
 Marian Pokropek, Otrębusy
 Tomasz Polak, Cieszyn
 Maria Pulinowa, Sosnowiec
 Michał Rauszer, Orzesze
 Marek Rembierz, Cieszyn
 Aniela Różańska, Cieszyn
 Artur Rumpel, Rybnik
 Halina Rusek, Cieszyn
 Halina Sadowska / Dania
 Peter Salner, Bratislava / Słowacja
 Jacek Schmidt, Poznań
 Dorota Simonides, Opole
 Henryk Skorowski, Warszawa
 Alicja Skrudlik-Pilch, Kobiernice
 Peter Slavkovský, Bratislava / Słowacja
 Justyna Słomska-Nowak, Toruń
 Teresa Smolińska, Opole
 Katarzyna Smyk, Lublin
 Jan Souček, Brno / Czechy
 Janusz Spyra, Cieszyn / Częstochowa

Jakub Staroń, Drogomyśl
Małgorzata Stokłosa, Cieszyn
Rastislava Stoličná, Bratislava / Słowacja
Grzegorz Studnicki, Cieszyn
Paulina Suhecka, Wrocław
Piroska Szabó, Budapeszt / Węgry
Magdalena Szalbot, Cieszyn
Alina Szczurek-Boruta, Cieszyn
Jacek Szczyrbowski, Cieszyn
Urszula Szućcik, Chybie
Wojciech Świątkiewicz, Katowice
Jan Święch, Kraków
Ryszard Tomicki, Warszawa
Roman Tubaja, Toruń
Janina Urban, Horní Suchá / Czechy
Miroslav Válka, Brno / Czechy
Ryszard Vorbrich, Poznań
Wiesława Walkowska, Mszana
Stanisław Węglarz, Cieszyn
Krzysztof Wojciechowski, Lublin
Piotr Wojciechowski, Warszawa
Lidia Wollman, Cieszyn
Marta Wójcicka, Lublin
Anna Zawada, Cieszyn
Renata Zowada, Istebna
Henryk Zimoń, Lublin
Jacek Żukowski, Warszawa

Przedmowa

Choć wszystkie życiowe jubileusze mają swoją specyfikę i celebrowane są różnorodnie, zawsze na swój własny sposób, posiadają jedną wspólną cechę – przywołują wspomnienia, prowokują do spojrzenia wstecz. Jubileusz Profesora Zygmunta Kłodnickiego także stwarza ku temu okazję oraz jest pretekstem do wspomnień i podsumowujących przemyśleń.

Jako naukowiec – etnograf i etnolog – Zygmunt Kłodnicki jednoznacznie kojarzony jest z ośrodkiem naukowym w Cieszynie, choć pracuje tu dopiero od trzynastu lat, a wcześniej związany był z Uniwersytetem Wrocławskim, trudno jednak byłoby pomyśleć dzisiaj o cieszyńskim środowisku uniwersyteckim bez Jego znaczącej obecności. Przyzwyczailiśmy się do tego, że Profesora można spotkać w starym budynku Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji o każdej porze dnia, a nawet późnym wieczorem, przy zarzuconym papierami biurku w Pracowni Polskiego Atlasu Etnograficznego, gdzie zawsze czeka na Niego jakaś praca do korekty, poprawienia, napisania. Należy do osób, które w znaczący sposób przyczyniły się do ukształtowania charakteru uniwersyteckiej jednostki w Cieszynie i do jej rozwoju. Pełnił wszak i pełni w niej ważne funkcje administracyjne: prodziekana, dziekana, kierownika zakładu, dyrektora instytutu. Był współautorem radykalnych reform podjętych kilka lat temu, w wyniku których dawna Filia Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie została przekształcona w dwa zamiejscowe wydziały tej uczelni. Jednym z nich, dla zaznaczenia istotnej pozycji etnologii w ofercie naukowej i dydaktycznej Uniwersytetu, został Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji.

Na będącej od wieków w awangardzie rozwoju gospodarczego, kulturalnego i intelektualnego Ziemi Cieszyńskiej zawsze przywiązywano dużą wagę do kształcenia młodych pokoleń i szerzenia oświaty wśród mieszkańców tej części Śląska. Nieprzypadkowo zatem utworzono w Cieszynie w 1971 roku filię młodego Uniwersytetu Śląskiego, w której przez wiele lat kształcono nauczycieli i pedagogów różnych specjalizacji, pojawiających się systematycznie w ofercie dydaktycznej. O rozwoju jednostki akademickiej świadczy jednak nie tylko doskonalenie dotychczasowej oferty, ale przede wszystkim kreowanie całkowicie nowych propozycji. Z takim nowym projektem badacze z Cieszyna wystąpili w roku akademickim 1995/96, rozpoczynając rekrutację na studia na nowy kierunek – etnologię. Dzisiaj, po piętnastu latach obec-

ności etnologii w Uniwersytecie Śląskim, można uznać ten krok za słuszny, zakończony sukcesem. Cieszyńska etnologia okrzepła w strukturze Uniwersytetu, a także stała się popularnym kierunkiem kształcenia w całym regionie. Niemały w tym udział ma profesor Zygmunt Kłodnicki, nadając temu kierunkowi studiów i badań naukowych określony, utrwalony profil. Godny uznania jest fakt, że prof. Kłodnicki pozostał wierny swoim ukształtowanym wiele lat temu zainteresowaniom badawczym opierającym się na metodzie etnogeograficznej. Profesor stworzył od nowa w Cieszynie, przenieśioną z Wrocławia, pracownię Polskiego Atlasu Etnograficznego i swoją pasją zaraził kilkoro młodych naukowców, systematycznie przygotowujących prace z zakresu badań nad genezą i rozprzestrzenianiem się zróżnicowanych zjawisk kulturowych.

Obecnie Zygmunt Kłodnicki pełni funkcję dyrektora Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej. Jego pracownicy prowadzą badania empiryczne w Polsce, Europie Środkowej, a nawet Afryce i Serbii. Węzłowa problematyka tych badań dotyczy między innymi problemów kultury współczesnej w perspektywie antropologicznej (badania z zakresu antropologii miasta i antropologii ekologicznej dotyczące przestrzeni społecznej i kulturowej małych i dużych miast, transformacji przestrzeni publicznej, miejskiego centrum, wielokulturowości współczesnego miasta, kształtowania się przestrzeni ludycznych miasta, roli miasta w kształtowaniu gustów estetycznych, zmian tożsamości mieszkańców. Z problematyką tą wiążą się też studia nad przestrzenią kulturową jako przestrzenią ekologiczną, w tym zarówno tradycją kulturową jako wartością ekologiczną, jak i zjawiskami patologii i zagrożeń społecznych w mieście oraz procesem adaptacji kulturowej. Ważnym polem badawczym jest współczesna kultura młodzieżowa, różne oblicza subkultur, kultura mediów i kultura polityczna.

Pracownicy związani z naszą etnologią realizują ponadto zadania badawcze, wykorzystując niepowtarzalne usytuowanie Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w mieście granicznym i środowisku wielokulturowym Śląska Cieszyńskiego. Jest to jedno z ważniejszych uwarunkowań podejmowanych zadań badawczych, dlatego też problematyka pogranicza polsko-czeskiego i polsko-słowackiego, przemian kulturowych, transformacji tożsamości mieszkańców pogranicza, dawnej i współczesnej kultury tego regionu stanowi podstawę wielu projektów badawczych, a problematyka samych eksploracji jest często odpowiedzią na ważne pytania nurtujące środowisko lokalne, służy wyjaśnianiu zachodzących przemian społeczno-kulturowych oraz projektowaniu nowych kierunków rozwoju. Stąd też wśród realizowanych obecnie tematów podejmowanych przez naukowców etnologów i antropologów znalazły się: dziedzictwo kulturowe jako klucz do tożsamości pogranicza polsko-czeskiego na Śląsku Cieszyńskim; przemiany kultury pogranicza i społeczności lokalnych po dwudziestu latach transformacji społeczno-politycznej; rodzina, szkoła i Kościół wobec realiów i wyzwań XXI wieku; obecność tradycyjnej kultury Śląska Cieszyńskiego we współczesnej kulturze popularnej. Ważne miejsce w programach badawczych Instytutu prowadzonego przez prof. Kłodnickiego zajmują studia z zakresu teorii oraz dziejów etnologii i antropologii kulturowej. Badania i refleksja teoretyczna dotyczą w głównej mierze problematyki kategorii poznania kultury w wymiarze semiotycznym i kognitywnym.

W zakres tych zainteresowań badawczych wchodzi też zjawisko wizualizacji współczesnej sztuki ludowej i nieprofesjonalnej. Młodzi badacze cieszyńscy zainteresowali się także społecznościami i kulturami pozaeuropejskimi. Prace badawcze z tego zakresu skupiają się na badaniu przemian kulturowych we współczesnej Afryce i na Bliskim Wschodzie – zarówno w aspekcie społeczności wiejskich i postplemiennych, jak i środowisk miejskich. Analizy prowadzone są tu między innymi na podstawie najnowszego materiału empirycznego, pochodzącego z systematycznych eksploracji terenowych w Sudanie. Równoległe prowadzone są studia nad pozaeuropejskimi grupami mniejszościowymi w Polsce, w szczególności pochodzącymi z Bliskiego Wschodu. Wymienione zadania badawcze stanowią o specyfice cieszyńskiej etnologii i w istotny sposób wzbogacają jej dorobek nie tylko w kraju, ale także w całej Europie.

Organizowanie działalności naukowo-badawczej instytutu jest tylko jednym z dwóch głównych wymiarów pracy Zygmunta Kłodnickiego – ten drugi to dydaktyka, wykłady prowadzone przez Profesora z pasją i godną uznania erudycją. Jego zajęcia dydaktyczne dotyczą etnologii Polski, historii kultury, edukacji regionalnej, podstaw gospodarczych kultury wsi w Polsce oraz atlasu etnograficznego. Prowadzi ponadto seminaria magisterskie, a absolwenci etnologii wypromowani przez Kłodnickiego stanowią pokaźną grupę absolwentów.

Artykuły zebrane w niniejszym tomie daleko wykraczają poza zakres cieszyńskich badań etnologicznych i antropologicznych. Napisali je przyjaciele, dawni i obecni współpracownicy, uczniowie i osoby zainteresowane prezentowaną w pracy problematyką. Są to opracowania różnorodne, ale skupione wokół przewodniego wątku: kultury – ciągłości i przemian jej wzorów. Najważniejsze jednak jest to, że ich powstanie ma określony powód – jubileusz 70. rocznicy urodzin profesora Zygmunta Kłodnickiego. To Jemu dedykujemy to, co dla naukowców jest najważniejsze – swoje przemyślenia, ogląd dawnego i współczesnego świata, próby wyjaśnienia go i zrozumienia.

Halina Rusek

Etnologiczne i antropologiczne obrazy świata – konteksty i interpretacje. Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Kłodnickiemu w 70. rocznicę urodzin. Red. Halina Rusek i Agnieszka Pieńczak. Uniwersytet Śląski w Katowicach. Cieszyn – Katowice 2011

Errata spisu treści

Tabula Gratulatoria	5
Halina Rusek, Przedmowa	11
Anna Drożdż, Na szlakach kultury. Życie i dzieło Profesora Zygmunta Kłodnickiego	14

Studia nad zróżnicowaniem kulturowym – różne ujęcia i perspektywy badawcze

Bronisława Kopczyńska-Jaworska, Marcin Piotrowski, Europejskie badania porównawcze kultury – EURETHNO	35
Agnieszka Pieńczak, Specyfika materiałów źródłowych Polskiego atlasu etnograficznego	41
Anna Weronika Brzezińska, Justyna Słomska-Nowak, Czy i jak badać dziś strój ludowy?.....	62
Miroslav Válka, Haná v díle Balthasara Hacqueta. Příspěvek k etnografii Moravy v 18. století.....	75
Jiří Langer, Helena Bočková, Příspěvek k interdisciplinárnímu a interetnickému pojetí pojmu obydlí	85
Peter Slavkovský, Sociálne determinácie tradičnej agrárnej kultúry Slovenska.....	98
Rastislava Stoličná, Tradičný stravovací poriadok v rurálnych spoločnostiach na Slovensku.....	110
Mojmír Benža, Rodina a příbuzenstvo na Slovensku vo svetle etnokartografického bádania	119
Lubica Falfánová, K pracovnej migrácii na Slovensku	131
Hana Hlůšková, Obraz zbójníka – od bohatera ludowego do narodowego	141
Jacek Żukowski, Postawy Kurpiów wobec przyrody	150
Zenon Gajdzica, Metody etnograficzne w warsztacie badawczym pedagoga specjalnego (na przykładzie diagnozy klasy integracyjnej)	158

Wokół tożsamości i etniczności

Marian Grzegorz Gerlich, Nowy etnomit? Przypadek szczególny ustanawiania i klasyfikowania wyobrażeń i toposów na poziomie grupy etnicznej	167
--	-----

Grzegorz Pełczyński, Ormianie polscy jako wspólnota subetniczna	179
Stanisław Węglarz, Etniczno-etnograficzne zróżnicowanie historycznej góralszczyzny na pograniczu polsko-słowackim	188
Ryszard Vorbrich, Społeczeństwo segmentarne. Europejska konceptualizacja czy rzeczywistość Nuerów	208

Obrazy miasta

Grzegorz Odoj, Między utopią a ideologią. Miasto socjalistyczne i jego przestrzeń.....	221
Jacek Schmidt, Borne Sulinowo – budowanie nowej społeczności w postsowieckiej przestrzeni miejskiej.....	230
Grzegorz Błahut, Interakcje symboliczne w kontekście geografii humanistycznej miasta – na przykładzie wlepek i graffiti	242
Grzegorz Studnicki, Kalendarze skoczowskie – między pamięcią, tradycją a narracją o przestrzeni miejskiej	253
Maciej Kurcz, Dżuba – miasto pogranicza afrykańskiego. Analiza różnych aspektów doświadczenia pograniczności	269

Oblicza obcości

Ewa Baniowska-Kopacz, „Swoi” i „obcy” w społeczności lokalnej. Przykład dialogu w kontekście działań dla wspólnego dobra	291
Katarzyna Kość-Ryżko, Adaptacja polskich repatriantów z Kazachstanu. Oblicza obcości wśród „swoich”	301
Urszula Lehr, Wizerunki żebracze w kulturze polskiej. Od misji do gry.....	313

Magia i religia w perspektywie etnologicznej, folklorystycznej i teologicznej

Henryk Zimoń, Pojęcie i interpretacja magii w świetle badań wybranych antropologów	329
Władysław Baranowski, Specyfika wierzeń religijno-magicznych polsko-litewskich Tatarów w drugiej połowie XIX i pierwszej połowie XX wieku ...	344
Katia Michajłowa, Obchody świętojańskie w Bułgarii	352
Józef Budniak, Kościół w Czechach i Słowacji po „aksamitnej rewolucji” w kształtowaniu swego dziedzictwa kulturowego i duchowego	358
Jacek Grzywa, Religijność wiernych Kościoła polskokatolickiego (na przykładzie Diecezji Krakowsko-Częstochowskiej)	378
Wojciech Świątkiewicz, Religia i religijność w przestrzeni współczesnego miasta. Zarys zagadnienia na przykładzie Katowic	388